

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Навчально-методичний посібник
для самостійної роботи
з дисципліни «Основи економічної теорії»
на тему
«Власність як економічна категорія»
для студентів ступеня вищої освіти «Бакалавр»
спеціальностей: 014 «Середня освіта» (фізичне виховання)
017 «Фізична культура і спорт»
227 «Фізична реабілітація, ерготерапія»

Дніпро
ПДАФКіС, 2018

УДК: 330.111.62

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи з дисципліни «Основи економічної теорії» на тему «Власність як економічна категорія» для студентів ступеня вищої освіти «Бакалавр» / Дніпро: ПДАФКіС, 2018. – 66 с.

Рецензент:

Корогод Л.П. – доцент, кандидат політичних наук
(Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту)

Розробник: доц. Самошкіна М.Г.

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту (ПДАФКіС)
(протокол № 4 від 04 квітня 2018 р.)*

Анотація

Даний навчально-методичний посібник сприяє осмисленню власності як економічної категорії через призму соціальних, управлінських, правових аспектів, у тому числі і у галузі фізичної культури та спорту.

У навчально-методичному посібнику представлені схеми та таблиці, завдання до самостійної роботи, питання для обговорення та самоконтролю, тестові завдання, глосарій, список рекомендованої літератури.

Навчально-методичний посібник може бути рекомендованим для студентів вищих навчальних закладів фізкультурно-спортивного профілю, аспірантів, викладачів та широкої аудиторії читачів, що цікавляться даною проблемою.

Затверджено на засіданні кафедри
соціально-гуманітарних наук
ПДАФКіС
Протокол № 17
від «22» березня 2018 р.

Затверджено на засіданні
науково-методичної ради
ПДАФКіС
Протокол № 4
від «04» квітня 2018 р.

*З появою цивілізації зростання власності
було настільки величезним,
її форми настільки різноманітні,
її використання настільки розширювалось,
а керування нею в інтересах власників настільки розумне,
що власність стала для людей некерованою силою.
Людський розум насторожено дивиться на своє творіння.
Тим не менше, настане час, коли людський розум підніметься
до панування над власністю і визначить
як ставлення держави до власності,
яку держава захищає, так і обов'язки та межі прав власників.
Інтереси суспільства стоять вище від індивідуальних
і обидва ці типи інтересів мають бути зведені
до справедливих і гармонійних відносин.
Звичайне прагнення володіти чимось
не є остаточним призначенням людства,
якщо поступ надалі має бути
правом майбутнього як він був правом минулого.
Час, який минув від початку цивілізації,
є лише фрагментом минулого для існування людини;
і лише фрагментом майбутніх прийдешніх віків.
Розпад суспільства стане справедливим кінцем
життєвих прагнень, де власність є кінцевою;
бо таке життя має елементи самознищення.
Демократія в уряді, братерство в суспільстві,
рівність прав і привілеїв та загальна освіта
пророкують наступний вищий рівень суспільства,
до якого неухильно ведуть досвід, розум і знання».*

Льюїс Генрі Морган, «Ancient Society», 1877.

З М І С Т

Передмова	
Концепція власності та її економічне визначення	7
Сутність категорії «власність» та основні її визначаючі фактори	13
Форми власності. Роздержавлення та його шляхи.....	22
Сутність приватизації, її цілі та завдання	29
Методичні рекомендації до самостійної роботи	33
Завдання до самостійної роботи	39
Тестові завдання	41
Питання для самоконтролю	45
Глосарій	46
Список рекомендованої літератури	63

Передмова

Феномен власності полягає в тому, що вона впливає на всі сфери суспільного та особистого життя людини. Власність – основа виробництва. Без власності не буває влади. Без власності людина не може бути вільною. Без неї людина не може зреалізувати своє природне право на життя. Тому кожна держава прагне врегулювати відносини власності з найбільшою користю для всіх і кожного. Така мета була поставлена й Україною, одним із перших законів якої був саме Закон України «Про власність», що містив низку прогресивних положень, які в подальшому знайшли своє закріплення також у правових

Радикальне оновлення українського законодавства стосовно власності зумовило посилення науковий інтерес до теоретичних і практичних проблем права власності. Однак сьогодні досліджувана проблема характеризується не лише наявністю спірних теоретичних положень, а й недостатністю окремих законодавчих норм, що регулюють відносини власності.

Тому дана розробка робить спробу звернути увагу студентів фізкультурно-спортивного профілю на більш детальніше вивчення матеріалу стосовно відносин власності, який входить до дисципліни «Основи економічної теорії».

Навчально-методичний посібник включає питання для обговорення на семінарському занятті, теми виступів і рефератів, які рекомендуються підготувати студентам до заняття, питання для обговорення та самоконтролю знань, основні терміни та поняття, що поліпшують підготовку до самостійної роботи за даною темою.

Як пропозиція студентам рекомендується використовувати наукові статті та інші публікації у спеціальних і загальнонаукових соціально - економічних та політичних виданнях, особливо в таких, як: «Економіка України», «Фінанси України», «Банківська справа», «Економіка АПК», «Голос України», «Вісник Верховної ради» тощо.

Метою даної розробки є формування у студентів економічного мислення з питань власності, опанування основними категоріями, щоб володіти знаннями щодо форм власності, визначення методів пізнання економічних явищ та процесів для відносин власності. Крім того знання стосовно цієї проблеми, на наш погляд, надасть можливість студентам фізкультурно-спортивного профілю продовжити вивчення таких дисциплін як економіка спорту, інтелектуальна власність тощо.

Завданням навчально-методичного посібника є допомогти студентам здобути перші економічні знання про господарський механізм, економічний розвиток, виробничі відносини та види виробництва, про соціально-економічний устрій суспільства та фінансові відносини в суспільстві в епоху трансформаційного суспільства.

Вивчення даної теми з дисципліни «Основи економічної теорії» є важливою складовою частиною оволодіння студентами вузу фізичної культури та спорту системою соціально-гуманітарного знання, етапом формування уявлень про принципи організації, функціонування та розвиток економічної культури людини, подолання побутового мислення щодо проблем, що її оточує.

Концепція власності та її економічне визначення

Власність - складна і багатогранна категорія, яка виражає всю сукупність суспільних відносин-економічних, соціальних, правових, політичних, національних, морально-етичних, релігійних тощо. Вона займає центральне місце в економічній системі, оскільки зумовлює спосіб поєднання робітника із засобами виробництва, мету функціонування і розвитку економічної системи, визначає соціальну і політичну структуру суспільства, характер стимулів трудової діяльності і спосіб розподілу результатів праці (рис. 3.7).

Виражаючи найглибинніші зв'язки і взаємозалежності, власність, таким чином, розкриває сутність соціально-економічного буття суспільства.

Рис. 1.1 Місце власності в економічній системі

Спочатку власність розглядалась як відношення людини до речі, тобто як фізична наявність цієї речі у людини і можливість її використання. Однак із розвитком суспільства та накопиченням наукових знань уявлення про власність змінювалось, ставало обсяговішим і змістовнішим. Речі самі по собі не власність, так само як золото чи срібло за своєю природою не є грошима. Вони перетворилися в гроші лише за певних економічних відносин.

Це стосується і власності. Головною її характеристикою є не річ і не відношення людей до речей, а те, ким і як привласнюється річ, як таке привласнення зачіпає інтереси інших людей. Певна річ стає власністю, тобто економічною категорією, лише тоді, коли з приводу її привласнення люди вступають між собою в певні економічні відносини. Відповідно, власність виражає відносини між людьми з приводу привласнення речей. Інакше кажучи, соціально-економічна сутність власності розкривається і реалізується не в системі зв'язків "людина - річ", а в площині взаємодії "людина - людина" з приводу привласнення об'єктів власності.

Привласнення - процес, що виникає у результаті поєднання об'єкта і суб'єкта привласнення, тобто це конкретно-суспільний спосіб оволодіння річчю. Воно означає відношення суб'єкта до певних речей як до власних. Привласнення формує і виражає конкретну рису тієї або іншої форми власності та її видів. Відносини привласнення охоплюють всі сфери відтворювального процесу - від виробництва до споживання.

Вихідним моментом привласнення є сфера виробництва. Саме тут створюється об'єкт власності і його вартість. Кому належать засоби виробництва, той і привласнює результат виробництва. Після цього процес привласнення продовжується через сфери розподілу і обміну, які виступають як вторинна і третинна форми привласнення. Головним об'єктом привласнення в економічній системі, який визначає її соціально-економічну форму, цілі й інтереси є **привласнення засобів виробництва і його результатів**.

Власність - це сукупність відносин між суб'єктами господарювання з приводу привласнення засобів виробництва та його результатів.

Варто зауважити, що категорія "**привласнення**" породжує свій антипод - категорію "**відчуження**".

Відчуження - це позбавлення суб'єкта права на володіння, користування і розпорядження тим чи іншим об'єктом власності. Привласнення і відчуження - парні категорії, які існують одночасно як

єдність протилежностей. Привласнення певного об'єкта власності одним суб'єктом одночасно означає відчуження його від іншого суб'єкта. Якщо один суб'єкт заявив, що "це моє", це все одно, що він сказав іншим суб'єктам: "це не ваше". Тому поряд з власником завжди присутній невластник.

Отже, процес привласнення і відчуження - це дві діалектичні сторони сутності відносин власності. Суперечність в системі "привласнення - відчуження" є внутрішнім джерелом саморозвитку відносин власності. Саме в цьому полягає могутній позитивний заряд цього діалектичного зв'язку.

Таким чином, сприймаючи видимість відношення людини до речі, власність завжди виражає зв'язок: відношення "власника" до "невласника". Відносини власності утворюють певну систему, що містить у собі три види відносин:

- *відносини з приводу привласнення об'єктів власності;*
- *відносини з приводу економічних форм реалізації об'єктів власності (тобто одержання від них доходу);*
- *відносини з приводу господарського використання об'єктів власності.*

Власник може сам використовувати свій об'єкт власності в господарських цілях. У такому випадку він одночасно виступає у двох іпостасях (особах): як власник і *як суб'єкт господарювання*. Нині, коли виробництво надзвичайно ускладнилось і набуло значного суспільного характеру, головною особою господарського життя стає не власник, а суб'єкт, який використовує для виробництва чужу власність на правах оренди, лізингу, концесії, кредиту. Таким чином, з'являється два суб'єкти: суб'єкт-власник і *суб'єкт господарювання*, які розподіляють повноваження та функції.

Відносини власності виявляються через *суб'єкти* та об'єкти власності.

Об'єкти власності - це все те, що можна привласнити чи відчужити:

- засоби виробництва в усіх галузях народного господарства;

- нерухомість (будинки і споруди, відокремлені водні об'єкти, багаторічні насадження тощо);
- природні ресурси (земля, її надра, ліси, води тощо);
- предмети особистого споживання та домашнього вжитку;
- гроші, цінні папери, дорогоцінні метали та вироби з них;
- інтелектуальна власність, тобто духовно-інтелектуальні, інформаційні ресурси та продукти (твори літератури і мистецтва, досягнення науки і техніки, відкриття, винаходи, ноу-хау, інформація, комп'ютерні програми, технології тощо);
- культурні та історичні цінності;
- робоча сила.

Суб'єкти власності - це персоніфіковані носії відносин власності:

- окрема особа (індивідуум) - людина як носій майнових і немайнових прав та обов'язків;
- юридичні особи - організації, підприємства, установи, об'єднання осіб усіх організаційно-правових форм;
- держава в особі органів державного управління, муніципалітети (органи місцевого управління та самоврядування);
- декілька держав або всі держави планети.

Власність має і правовий аспект, виступаючи як юридична категорія. Юридичний аспект власності реалізується через **право власності**.

Право власності - це сукупність узаконених державою прав та норм економічних взаємовідносин фізичних і юридичних осіб, які складаються між ними з приводу привласнення й використання об'єктів власності.

Завдяки цьому економічні відносини власності набувають характеру **правовідносин**, тобто відносин, учасники яких виступають як носії певних юридичних прав і обов'язків.

Право власності визначається ще з часів римського права трьома основними правочинностями - володіння, користування і розпорядження. Це так звана тріада власності (рис. 1.2). Відповідно, повна реалізація прав

власності можлива лише за наявності і взаємозв'язку відносин володіння, користування й розпорядження. Суб'єкти, які тимчасово отримують право на володіння і користування чужою власністю (наприклад, орендар) без права на розпорядження, не є повними власниками.

У сучасній економічній науці й господарській практиці розвинутих країн Заходу застосовується ширша і більш деталізована система прав власності. Так, англійським юристом представником інституціоналізму А. Оноре запропонована система прав власності, яка складається з 11 елементів.

1. *Право володіння.*
2. *Право користування.*
3. *Право управління* (право вирішувати, хто і як забезпечуватиме використання благ).
4. *Право на дохід* (право на володіння результатами використання благ).
5. *Право суверена на капітальну вартість* (право на використання, відчуження, зміну чи знищення блага).

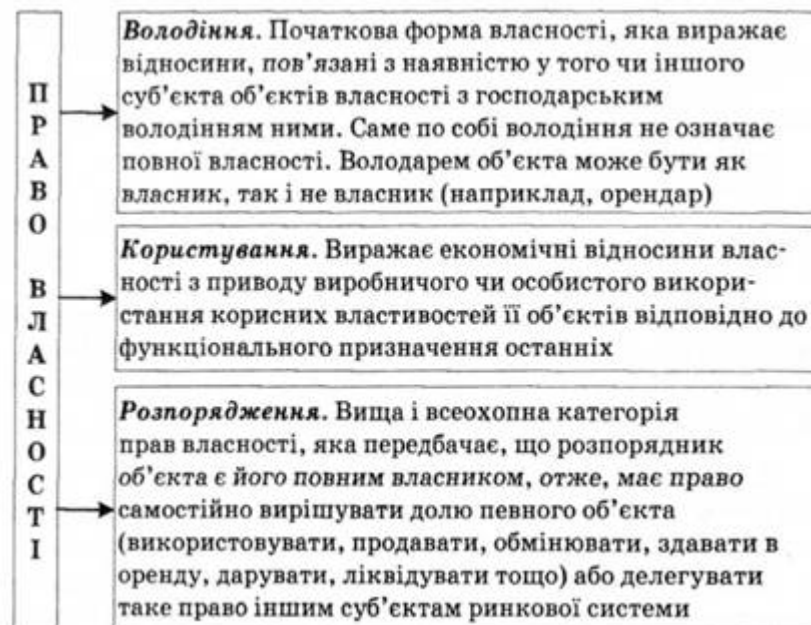

Рис. 1.2. Сукупність правочинностей власника.

6. *Право на безпеку* (право на захист від експропріації або від пошкодження в навколишньому середовищі).
7. *Право на передачу благ у спадок*.
8. *Право на безстроковість володіння благом*.
9. *Заборона на використання шкідливим способом*.
10. *Право на відповідальність* (можливість стягнення блага на сплату боргу).
11. *"Зворотний" характер прав власності*, тобто повернення переданих кому-небудь правочинностей після закінчення терміну угоди або достроково у випадку порушення її умов тощо.

Така деталізація юридичних прав власності має не самодостатній характер, а має на меті гарантувати суб'єкту необхідні й достатні права для прийняття оптимальних економічних рішень. Отже, між власністю як економічною і як юридичною категоріями є тісний взаємозв'язок. Власність як економічна категорія виражає відносини між людьми з приводу привласнення об'єктів власності й перш за все засобів виробництва та його результатів.

Власність як юридична категорія відображає законодавче закріплення економічних відносин між фізичними і юридичними особами з приводу володіння, користування й розпорядження об'єктами власності через систему юридичних законів і норм. Таким чином, власність характеризує діалектичний взаємозв'язок економічних та юридичних відносин, у якому економічні відносини власності є первинними, базисними, а юридичні - вторинними, похідними, оскільки зумовлюються економічними відносинами.

Сутність категорії «власність» та основні її визначаючі фактори

Найскладнішою проблемою економічної науки є проблема *форм* власності. Існують два підходи до класифікації форм власності: *вертикально-історичний* і *горизонтально-структурний*. Вертикально-історичний, підхід визначає *історичні форми власності*, які зароджуються у процесі тривалої еволюції суспільства, і зміни однієї форми власності іншою (рис. 1.3). Кожному етапу розвитку людського суспільства відповідає певна форма власності, яка відбиває досягнутий рівень розвитку продуктивних сил, особливості привласнення засобів і результатів виробництва та основного суб'єкта, який концентрує права власності.

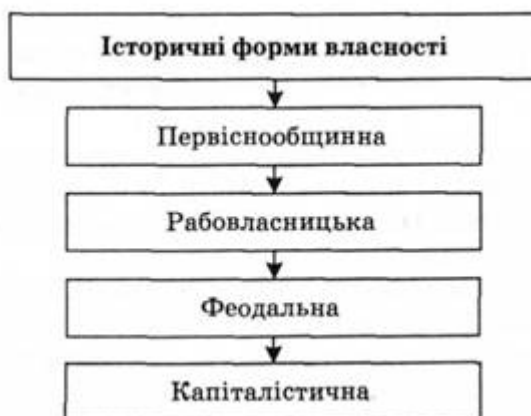

Рис. 1.3. Еволюція форм власності

На перших етапах розвитку людство протягом тисячоліть використовувало колективні форми власності, спочатку у формі племінної, а потім - общинної власності. Низький рівень розвитку продуктивних сил зумовлював те, що люди могли тільки спільно (колективно) добувати засоби до існування і спільно їх споживати. Лише в такий спосіб людство могло вибороти своє право на життя. Згодом розвиток продуктивних сил, вдосконалення самої людини, зміни умов її життя приводять до формування нового типу власності - *приватної*. Ці два типи власності (суспільна й приватна) на різних етапах історичного розвитку суспільства виявлялися в

найрізноманітніших конкретно-історичних формах, відображаючи соціально-економічну природу панівного суспільного ладу (рис. 1.4). Для первіснообщинної форми власності характерні однакові права всіх членів общини на панівний об'єкт власності - землю, а також на засоби праці й результати виробництва.

Рабовласницька форма власності характеризується абсолютною концентрацією прав власності рабовласника на засоби виробництва, результати праці й на працівника (раба).

Феодальна власність передбачає абсолютні права власності феодала на землю й обмежені права на працівника (селянина-кріпака).

Капіталістична власність характеризується зосередженням прав власності підприємця на засоби та результати праці і відсутністю власності на найманого робітника, який має особисту свободу.

Однак юридична рівноправність усіх громадян капіталістичного суспільства не означає рівності в розподілі й концентрації прав власності. Це породжує економічну владу одних і економічну залежність інших.

Ліквідація приватної власності в колишніх соціалістичних країнах і заміна її так званою "загальнонародною" власністю з метою зрівняти всіх людей у правах на засоби виробництва і результати їх використання спричинили розрив природно-еволюційного процесу розвитку відносин власності, що стало однією з причин кризи і розвалу соціалістичної системи.

Горизонтально-структурний підхід визначає класифікацію **економічних форм власності**, а також її види і типи. Умовами і критеріями означеної класифікації є **рівень розвитку** продуктивних сил, **характер поєднання** працівника із засобами виробництва, ступінь правочинностей суб'єкта на ресурси результати й управління виробництвом, механізм розподілу доходу тощо. Існує два основних типи власності: **приватна і суспільна**.

Приватна власність - це такий тип власності, коли виключне право на володіння, користування і розпорядження об'єктом власності та отримання доходу належить приватній (фізичній чи юридичній) особі.

Приватний тип власності виступає як сукупність **індивідуально-трудової, сімейної, індивідуальної з використанням найманої праці, партнерської і корпоративної форм власності** (рис. 1.4).

Рис. 1. 4. Сучасні форми приватної власності

Приватна власність в усіх її формах є потужним фактором розвитку суспільства, оскільки стимулює у власника підприємницьку ініціативу, інтерес до збільшення особистого, а отже, й суспільного багатства, надає йому економічну свободу вибору, певний статус у суспільстві, самоповагу, право успадкування, утверджує реальну майнову відповідальність тощо.

Індивідуально-трудова власність характеризується тим, що фізична особа в підприємницькій діяльності одночасно використовує власні засоби виробництва і свою робочу силу.

Якщо в господарстві використовується праця членів сім'ї, така власність має вигляд сімейної трудової власності (наприклад, фермерське сімейне господарство). Індивідуальний приватний власник може використовувати в господарстві й працю найманого робітника (постійно чи на сезонних роботах).

Партнерська власність є об'єднанням капіталів або майна кількох фізичних чи юридичних осіб. З метою здійснення спільної підприємницької

діяльності кожний учасник партнерського підприємства зберігає свою частку внесеного ним капіталу чи майна у партнерській власності.

Корпоративна (акціонерна) власність - це капітал" утворений завдяки випуску і продажу акцій. Об'єктом власності акціонерного товариства, крім капіталу, створеного за рахунок продажу акцій, є також інше майно, придбане в результаті господарської діяльності.

Особливість корпоративної власності полягає в тому, що вона поєднує риси приватної і суспільної власності. З одного боку, власники акцій є приватними власниками тієї частки капіталу, яка відповідає номінальній чи ринковій ціні їхніх акцій, а також доходу від них. Разом з тим, пересічні акціонери через розпорошеність пакета акцій не мають реального права на участь у розпорядженні всім капіталом акціонерного товариства. Реальне право на розпорядження й управління капіталом товариства мають лише ті, хто володіє контрольним пакетом акцій.

Якщо розглядати реалізацію корпоративної власності через відносини володіння, розпорядження й управління, то носіями відносин володіння свого паю є відокремлені власники акцій, які одержують на них доходи (дивіденди). Відносини ж розпорядження й управління реалізуються не розрізнено (тобто кожним власником акцій), а власниками контрольного пакета акцій, які розпоряджаються й управляють капіталом акціонерного товариства як єдиною власністю.

Таким чином, акціонерний капітал поєднує приватну власність і колективну форму її використання, оптимально враховуючи особисті й колективні інтереси акціонерів. З одного боку, корпоративна власність завдяки володінню окремими особами акціями зберігає все те позитивне, що несе в собі приватна власність (підприємницький інтерес, ініціативу, свободу вибору, невтримну погоню за нагромадженням особистого, а отже, і суспільного багатства, право безстрокового успадкування та ін.) З іншого боку, приватна власність, перебуваючи у загальній структурі корпорації, реалізує себе через більш зрілу - колективну форму організації виробництва.

Відбувається якісна еволюція механізму реалізації приватної власності, вона зміщується у бік колективного управління з метою забезпечення ефективнішого використання приватних ресурсів. У цьому сенсі акціонерна власність виходить за межі індивідуальної класичної приватної власності і долає ті обмеження, які їй властиві. Вона виступає у формі *асоційованої (інтегрованої) власності*, яка поєднує в собі риси приватної і суспільної власності. В цьому її достоїнство, універсалізм і привабливість.

Корпоративний сектор в Україні об'єднує 17 млн. індивідуальних акціонерів, у т. ч. понад 14 млн. дрібних, які з'явилися внаслідок масової приватизації. Цей сектор посідає найвагоміше місце в українській економіці, на його частку припадає майже 75 % виробництва ВВП.

Суспільна власність означає спільне привласнення засобів виробництва і його результатів. Суб'єкти суспільної власності відносяться один до одного як рівноправні співвласники. У цих умовах основною формою індивідуального привласнення стає розподіл доходу, а мірою його розподілу - праця.

Суспільна власність існує у двох формах: *державній* і колективній (рис. 1.5).

Державна власність - це така система відносин, за якої абсолютні права на управління і розпорядження власністю здійснюють органи (інститути) державної влади.

Державна власність поділяється на загальнодержавну і муніципальну (комунальну).

Рис. 1.5. Сучасні форми суспільної власності

Загальнодержавна власність - це спільна власність усіх громадян країни, яка не поділяється на частки і не персоніфікується між окремими учасниками економічного процесу.

Власність необхідна державі для виконання економічних, соціальних і оборонних функцій. Об'єктами державної власності є природні ресурси (земля, її надра, ліси, води, повітряний простір), енергетика, транспорт, зв'язок, дороги, навчальні заклади, заклади національної культури, фундаментальна наука, оборонні та космічні об'єкти тощо.

Муніципальна (комунальна) власність - це власність, яка перебуває в розпорядженні регіональних державних органів (області, міста, району тощо).

Кооперативна власність - це об'єднана власність членів окремого кооперативу, створена на добровільних засадах для здійснення спільної діяльності. Власність кооперативу формується в результаті об'єднання майна, грошових внесків його членів і доходів, одержаних від їхньої спільної трудової діяльності. Кожен член кооперативу має однакові права на управління розподіляться відповідно до внесеного паю і трудового вкладу членів кооперативу.

Власність трудового колективу - спільна власність, передана державою чи іншим суб'єктом у розпорядження колективу підприємства (на умовах викупу чи оренди), яка використовується відповідно до чинного законодавства. Колективна власність може існувати в різних видах залежно від джерела викупу. Якщо підприємство викуплене за рахунок накопиченого прибутку, то створюється неподільна власність колективу підприємства. Якщо підприємство було викуплено за рахунок особистих доходів його працівників, то утворюється пайова власність.

Власність громадських і релігійних об'єднань створюється за рахунок власних коштів, пожертвувань громадян чи організацій або шляхом передачі державного майна. Суб'єктами такої власності є партії, профспілки, спортивні товариства, церкви та інші громадські організації.

Змішана власність поєднує різні форми власності - приватну, державну, колективну, кооперативну та інші, в тому числі й власність іноземних суб'єктів (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Сучасні форми змішаної власності

Комбіновані форми власності. У розвинутих країнах Заходу з метою забезпечення ефективнішого функціонування виробництва відбувається процес об'єднання підприємств різних форм власності, однак за умови збереження кожною із них своєї базової якості. У результаті створюються комбіновані форми власності: концерни, трести, холдинги, фінансово-промислові групи та інші об'єднання. Кожний учасник такого об'єднання

делегує органу управління такий обсяг своїх повноважень, який не спричиняє втрати основних властивостей притаманної йому форми власності.

В Україні в результаті реформування відносин власності на основі роздержавлення й приватизації склались і законодавчо закріплені такі форми власності:

- **приватна;**
- **колективна;**
- **державна.**

Допускається також існування змішаних форм власності, власності інших держав, власності міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав.

В результаті проведення політики роздержавлення і приватизації в Україні останніми роками суттєво змінилась структура форм власності. На зміну монопольному пануванню державної власності прийшов реальний поліформізм власності, якій створив об'єктивну основу для формування й ефективного розвитку ринкової економіки в країні. Сучасна економіка розвинутих країн перебуває на порозі постіндустріального розвитку і характеризується **динамізмом та новітніми тенденціями в розвитку відносин власності.**

Результатом цих процесів є:

- 1) подальше розширення плюралізму форм власності - приватної (великої, середньої, дрібної, сімейної), корпоративної, колективної, кооперативної, державної тощо. Ці форми взаємодіють і доповнюють одна одну, кожна з них знаходить свою "нішу" продуктивного функціонування і максимальної реалізації можливостей, закладених у ній. Завдяки останньому забезпечується конкуренція і ефективне функціонування економіки в цілому;
- 2) значне поширення змішаних і комбінованих форм власності, де провідна роль належить корпораціям і великим фірмам;
- 3) посилення процесів демократизації і соціалізації відносин власності: створюються асоційовані форми власності трудових колективів,

збільшується частка акцій серед працівників фірм, вони залучаються до управління і розподілу доходів, забезпечуються дешевим житлом, медичним обслуговуванням тощо;

4) прогресивна зміна структури об'єктів власності: пріоритетними стають такі об'єкти власності, як наукові знання, інформація, комп'ютерні програми, нові технології, космічні об'єкти, висококваліфікована робоча сила, духовні блага тощо;

5) розширюються форми та об'єкти міжнародної власності на основі поглиблення міжнародного поділу праці й посилення економічних зв'язків між країнами.

Власність – одна з найважливіших і найскладніших категорій економічної науки. Економіка – це передусім господарство. Проте там, де є господарство, має бути і господар. Все, що збудовано на землі, видобуті природні ресурси, вироблені продукти повинні комусь належати, мати свого господаря або хазяїна. З економічної точки зору, хазяїн – це особа, що залучає господарські об'єкти до економічних процесів, з юридичної – має права на об'єкти, майно, які їй належать. Таку особу називають власником, а усі будівлі, ресурси, продукцію тощо – власністю. Власність завжди пов'язана з певними речами, адже без об'єкта присвоєння не може бути власності. Як тільки людина взяла в руки палицю або камінь, щоб розбити горіх, вони стали не тільки знаряддями праці, а і його майном, власністю.

Тому на перший погляд здається, що власність – певна річ, товар або гроші. Однак – це спрощений погляд на власність. Насправді власність за своєю економічною сутністю, з одного боку, відображує відносини між людьми з приводу присвоєння засобів виробництва, а з іншого – це спосіб поєднання робочої сили із засобами виробництва.

Форми власності. Роздержавлення та його шляхи

Відносини власності виникають між людьми з приводу присвоєння матеріальних і духовних благ. Процес володіння власністю у кожному суспільстві здійснюється, умовно охоплюючи два етапи. На першому людина в процесі виробництва створює продукти, необхідні для споживання, і цим присвоює їх.

Другий етап полягає в тому, що процес присвоєння і володіння охоплює вже все суспільство. Створені матеріальні блага розподіляються між членами суспільства відповідно до наявних капіталів, засобів виробництва та ресурсів.

Виходячи з цього, в економічному змісті власності слід розрізняти дві сторони:

матеріально-речову (об'єкт власності) та соціально-економічну (відносини між людьми з приводу володіння і користування майном).

Хоча власність і присвоєння – поняття близькі, проте їх не слід ототожнювати.

Присвоєння – це конкретний суспільний спосіб володіння річчю. Воно формує і виражає визначальну рису як певної форми власності, так і її конкретних видів.

Розмежування поняття – власність і – присвоєння є необхідним: кожне з них чітко фіксоване і посідає своє місце у системі економічних відносин.

Присвоєння – складний багаторівневий соціально-економічний процес. Він відповідає структурі господарського життя і розвивається разом з ним. Спочатку люди переважно присвоювали дари природи, збираючи їх та займаючись мисливством і рибальством. Пізніше виникли два типи господарства – привласнююче (те, що має справу з готовими дарами природи) та виробниче. Вони співіснують до цього часу, хоча роль кожного з них в економіці різних країн неоднакова. Обидва типи господарства можуть набувати форми натурального або товарного виробництва або суміщати їх.

Так, відносини присвоєння були доповнені виробництвом, розподілом і обміном.

У разі якщо виробництво здійснюється в інтересах приватних осіб, то має місце та чи інша форма економічних відносин приватної власності (приватне присвоєння). Коли виробництво здійснюється в інтересах групи людей, то йдеться про економічні відносини групового (колективного) присвоєння. Якщо виробництво функціонує в інтересах усього суспільства, це означає суспільне присвоєння.

Отже, розглядаючи власність як економічну категорію, ми виходимо з того, що вона є економічною основою виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ, становлення і розвитку певної системи виробничих відносин. Власність як економічна категорія характеризує певну форму присвоєння матеріальних благ, передусім засобів виробництва в інтересах задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб суспільства. Коли власність в економічній теорії називають основним виробничим відношенням, то мають на увазі таке: по-перше, вона визначає характер функціонування як суспільно-економічних, так і організаційно-економічних й техніко-економічних відносин; по-друге, визначає цілі та мотиви розвитку виробництва; по-третє, будь-які докорінні зміни в економічних відносинах мають розпочинатися з відповідних перетворень у відносинах власності. Сутність власності виявляється в її об'єктах і суб'єктах.

Потенційно об'єктом власності може бути все, що існує на землі. Однак для того щоб глибше засвоїти склад і зміст численних видів об'єктів власності, виділимо найважливіші з них. Земля, земельні ділянки, угіддя – один з найпоширеніших об'єктів власності, який використовується для будівництва і розміщення різних споруд, житла, комунікацій, а також вирощування сільськогосподарських культур і утримання худоби, використання ресурсів, лісів і рибного господарства. Природні багатства утворюють той різномірний об'єкт власності, який охоплює тваринний і рослинний світ, корисні копалини, водні ресурси та повітряне середовище.

Основні виробничі засоби у вигляді споруд, будинків, устаткування, машин, приладів, які безпосередньо беруть участь у виробництві, також утворюють велику частину об'єктів власності. Будинки і споруди соціально-культурного призначення, включаючи житловий фонд, належать до об'єктів власності у складі багатства, створеного людством. Матеріально-майнові цінності, що знаходяться і використовуються як у виробничій сфері (матеріали, сировина, паливно-енергетичні ресурси тощо), так і в побуті (домашнє майно, меблі, особистий автотранспорт, садові ділянки з будівлями тощо). Гроші, валюта, цінні папери – один з об'єктів власності, де провідну роль відіграє не матеріально-речове, а вартісне вираження. Коштовності – золото, срібло, платина, діаманти та вироби з них – є тим об'єктом власності, в яких однаково важливе значення мають і речова, і вартісна сторони. Духовно-інтелектуальні об'єкти власності – це твори науки, літератури, мистецтва, винаходи тощо. Головна їхня цінність полягає у матеріально-естетичному відтворенні дійсності, хоч є твори мистецтва, які не можна оцінити вартісно (наприклад, художній твір – Сікстинська мадонна, італійського художника Рафаеля). Інформаційні засоби – специфічний об'єкт власності, головна цінність якого полягає у втіленні сучасної науки і технології в електронно-технічних засобах, а також у змісті та якості самої інформації. Робоча сила – здатність людей до трудової діяльності, потенціал праці, закладений у людині, який виступає об'єктом її особистої, індивідуальної власності.

Отже, до об'єктів власності відносять засоби виробництва, робочу силу, вироблені продукти (предмети споживання або послуги), інтелектуальну власність (патенти на винаходи, ліцензії тощо), власність на джерела інформації та на додатковий продукт. Стосовно суб'єктів власності розрізняють власність окремих індивідуумів, приватних осіб, сімейну власність, власність трудових колективів, місцевих органів державної влади, націй і народностей, а також міждержавних або національних організацій та спільних підприємств.

Оскільки існує досить багато видів суб'єктів власності, назовемо деякі з них. Передусім до суб'єктів власності належить сама людина, особистість. Вона володіє своєю статуєю, здібностями, робочою силою. Сім'я також є суб'єктом власності. У сі члени сім'ї спільно володіють сімейним майном на однакових або дольових засадах. Водночас частина сімейних об'єктів власності може бути особистою, індивідуальною. Соціальна група – сукупність людей, яка добровільно об'єдналася на основі спільності інтересів, цілей, устремлінь (громади, фонди, партії, профспілки, асоціації) – також виступає суб'єктом власності. Населення регіону є загальним власником щодо деяких природних об'єктів, розташованих на цій території, а також власником муніципального майна. Населення країни виступає в цілому як власник певної частини її національного багатства, яке визначається за конституцією загальнонародною власністю. Існують також інші суб'єкти власності. До них, зокрема, відносять органи управління усіх рівнів (від керівників підприємств, установ, державних і громадських організацій до вищих органів законодавчої влади, уряду, міністерств і відомств), яким надано право володіння, розпорядження та користування певними об'єктами власності. На цій основі різноманітних суб'єктів та об'єктів власності формується система економічних виробничих відносин. Проте для аналізу економічного змісту власності важливе значення має розуміння взаємозв'язку і розмежування понять – відносини власності та економічні відносини. Незважаючи на спорідненість, ототожнювати їх не слід. Передусім тому, що, з одного боку, відносини власності не відбивають усієї різноманітності процесів суспільного відтворення, їх вторинних та похідних форм; а з другого – власність як категорія характеризує діалектику взаємозв'язку не тільки економічних, а й юридично-правових відносин і форм.

Отже, власність одночасно є і економічною, і юридичною категорією. Тому у відносинах власності, крім економічної сторони, слід виділити ще юридичну (правову) сторону. Економічний аспект власності полягає в тому, що від форм і відносин власності переважно залежать способи і методи

господарювання, економічне використання об'єктів власності з метою задоволення суспільних потреб необхідними матеріальними благами.

У юридично-правовому розумінні власність характеризує відносини щодо присвоєння, володіння та використання людиною різних цінностей (матеріальних, духовних). Право власності захищає її від посягання інших осіб, регулює відносини, що виникають при розподілі власності, сумісному володінні кількома власниками одним об'єктом. Уперше в історії юридичний аспект власності найповніше було оформлено в Стародавньому Римі у – римському праві, яке мало чітко розроблену систему норм регулювання різних видів майнових відносин, речових прав у суспільстві, заснованому на приватній власності. Юридичні відносини власності характеризують відношення її суб'єктів (власників) до об'єктів власності (майна). Відносини власності окремих громадян регулює цивільне право. Організації і підприємства, що створюються громадянами (за умови їх відповідної реєстрації в органах державної влади), отримують статус юридичних осіб. Відповідно і майно, що передається у власність таких організацій, становить власність юридичних осіб. Якщо це майно використовується в процесі підприємницької діяльності, то (поряд із власністю громадян) зазначені майнові відносини повинні регулюватися приватним правом. Майно, щодо якого правові функції власника здійснюють державні органи, є державною власністю. У тих випадках, коли ці функції здійснюють місцеві органи державної влади, власність визначається як комунальна (муніципальна).

Зауважимо, що власність не може бути безсуб'єктною. Немає власності без власника. Вислів, який іноді зустрічається як у пресі, так і в розмові, – нічийна власність – позбавлений змісту. Нічийна власність – це просто не власність. Скажімо, сонце, зірки, небо не належать нікому, а отже, і не є власністю. Що ж стосується безгосподарних об'єктів, предметів, речей, які втратили свого власника, то вони або перестають бути об'єктами власності, або переходять до інших суб'єктів. Внутрішня побудова відносин власності розкривається через такі процеси, як привласнення та відчуження.

Привласнення – це процес, спосіб перетворення предметів, ресурсів природи і суспільства, їхніх корисних властивостей на реальні умови життєдіяльності економічних суб'єктів. Відносини привласнення засобів виробництва та його результатів складають основу відносин власності. Складовими привласнення є відносини володіння, користування і розпорядження об'єктами власності.

Володіння характеризує не обмежену в часі належність об'єкта власності певному суб'єкту. Правом володіння визначається юридично забезпечена можливість фактичного панування власника над своїм майном.

Користування – процес виробничого застосування і споживання корисних властивостей об'єкта власності, а також створених за його допомогою благ. Правом користування визнається юридично забезпечена можливість власника здобувати з майна, що йому належить, його корисні можливості. Розпорядження – здійснюване власником або делеговане ним іншому суб'єкту право прийняття рішень з приводу функціонування і реалізації об'єкта власності. Правом розпорядження визнається юридично забезпечена можливість власника визначати частку належного йому майна.

Згідно із законодавством України, власник володіє, користується і розпоряджається належним йому майном на свій розсуд. Це означає, що він має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, що не суперечать закону. Він може використовувати його для здійснення господарської та іншої не забороненої законом діяльності, зокрема передавати майно безоплатно або за плату у володіння і користування іншим особам, віддавати в заставу тощо.

Усім власникам держава має забезпечувати рівні умови для здійснення їхніх прав. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. Особливості здійснення власності на національні, культурні та історичні цінності визначає спеціальне законодавство. У випадках і в порядку, встановлених законами України, дії власника можуть бути обмеженими, припиненими або власника може бути обмежено в користуванні його майном іншими особами.

Протилежною категорією привласнення є відчуження. Відчуження означає припинення права власності на об'єкти власності. Право власності за Конституцією України та законодавством України є непорушним і припиняється у разі:

- добровільного відчуження власником свого майна у власність інших осіб;
- відмови власника від права власності;
- споживання та знищення майна;
- переробки майна для створення нових об'єктів;
- смерті власника;
- ліквідації юридичної особи.

Припинення права власності всупереч волі власника або без його згоди не допускається, крім таких випадків:

- звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника;
- оплатного вилучення майна;
- відчуження майна, яке за законом не може належати цій особі;
- відчуження нерухомого майна у зв'язку з вилученням земельної ділянки, на якій воно знаходиться, на підставах, передбачених законом;
- викупу безгосподарно утримуваних пам'яток історії та культури;
- реквізиції;
- конфіскації;
- націоналізації;
- приватизації;
- відчуження майна, від якого власник відмовився або власник якого невідомий.

Суперечності у взаємозв'язку – привласнення – відчуження є внутрішнім джерелом саморозвитку відносин власності. Обирати ті чи інші форми привласнення та відчуження економічних й інших суб'єктів спонукають як об'єктивні, так і суб'єктивні умови й обставини.

Сутність приватизації, її цілі та завдання

Одним з елементів економічної політики і однією з найважливіших функцій держави у період переходу до ринку є зміна економічної структури – створення структури змішаної економіки. Структура змішаної економіки формується через **роздержавлення і приватизацію**.

Поняття „роздержавлення” і „приватизація” не ідентичні. Роздержавлення – глибший процес, його метою є прискорене створення потрібних для повноцінної ринкової економіки різноманітних суб’єктів підприємницької діяльності, ліквідація майнової монополії держави у підприємницьких відносинах. Воно передбачає:

- роздержавлення економіки (ліквідацію диктату плану, централізованого розподілу ресурсів тощо);
- комерціалізацію діяльності державних підприємств (запровадження принципу самостійного господарювання);
- демонополізацію виробництва та розвиток конкуренції;
- приватизацію державної власності, тобто її перехід у приватні форми (власне приватна, індивідуальна, кооперативна, колективна, акціонерна, змішана та інші).

Роздержавлення не означає, що держава перестає грати важливу роль в ринковій економіці. Зменшуються масштаби державного підприємництва, але держава залишається структурним елементом змішаної економіки.

Зміну форми державної власності провадять через комерціалізацію, корпоратизацію (акціонування) тощо. Це супроводжується зняттям підприємств з державного фінансування і переведенням на приватне кредитування, що розвантажить бюджет.

Важливим завданням перехідного періоду для будь-якої країни є широкомасштабна приватизація державного майна та лібералізація

економіки. Приватизація – один із двох можливих шляхів виникнення приватної власності на матеріальні засоби виробництва у перехідній економіці (другий – створення нових підприємств вітчизняними чи іноземними підприємцями).

Приватна власність – одна із підвалин, на яких тримається сучасна ринкова економіка. Для того, щоб у країні, яка провадить перехід від командно-адміністративної системи до ринкової економіки, почав формуватися підприємницький сектор, насамперед потрібно відновити інститут приватної власності та приватизувати значну частину державного майна.

Проведення приватизації – не мета, а засіб підвищення продуктивності праці й ефективності підприємства. На неї покладено функцію каталізатора виникнення нових економічних відносин у суспільстві загалом.

Перехід до ринкових відносин і ефективне функціонування ринкового механізму самоуправління можливі тільки за умови, коли основна частина товаровиробників підприємств буде володіти свободою господарської діяльності і підприємництва; коли вони будуть мати право для використання належного їм орендованого або переданого в користуватися майна, самостійно визначати виробничу програму, вибирати постачальників і споживачів, призначати ціни, розпоряджатися прибутком, що залишається після сплати податків, вирішувати інші питання, пов'язані з господарською діяльністю і розвитком виробництва.

Саме в умовах ринкової економіки і діють положення, що забезпечують формування можливостей для вільного вибору форм власності і господарювання шляхом роздержавлення і приватизації.

Успішно проведена приватизація допомагає виконати певні завдання, а саме:

- сформувати ринкові відносини;
- роздержавити систему управління, відшукати ефективного власника та прогресивні механізми управління;

- полегшити тягар державного бюджету та збільшити надходження до нього додаткових коштів;
- сформувати соціальний прошарок приватних власників як основу нового суспільно-політичного і економічного устрою;
- залучити інвестиції для оновлення основних фондів підприємств;
- організувати фондовий ринок як механізм розподілу та перерозподілу капіталу.

За допомогою приватизації та подрібнення великих підприємств країни з перехідною економікою можуть створити конкурентне середовище, необхідне для підприємницької діяльності.

Поряд з приватною власністю важливими підвалинами ринкової економіки є конкуренція та ціновий механізм узгодження взаємодії економічних суб'єктів. Отже, сама лише приватизація автоматично не може підвищити ефективності функціонування економічної системи. Для покращення розподілу і використання ресурсів потрібні також добре відлагоджені ринки, здатні забезпечувати підприємців і власників ресурсів відповідними економічними стимулами.

Пострадянські країни досить часто розпочинали ринкову трансформацію своєї економіки в умовах переважання великих державних промислових підприємств над малими і середніми. Інакше кажучи, більшу частину промислових товарів виробляли державні монополії або, у кращому випадку, олігополії. Конкуренція ж передбачає обов'язкову наявність на ринку великої кількості незалежних продавців і покупців конкретного продукту або ресурсу та можливість для них вільно входити в галузь або виходити з неї. Тому важливим завданням перехідного періоду в цих країнах є демонополізація економіки, ухвалення антимонопольного законодавства для формування конкурентного середовища.

Приватизація державного майна без демонополізації економіки не може помітно підвищити ефективність функціонування економічної системи. Наявні монополійні структури у багатьох випадках доцільно подрібнювати.

Це дає змогу утворювати на базі монополій декілька окремих фірм, що виробляють подібну продукцію та конкурують між собою. За умови, що країна з перехідною економікою запровадила та гарантує дотримання прав власності, створення конкурентного середовища можна прискорити шляхом входження у монополізовану галузь іноземних фірм та створених спільних підприємств. Саме ці виробничі одиниці найшвидше допоможуть створити умови як для посилення конкуренції, так і для повноцінного входження економіки країни у систему міжнародного поділу праці.

Методичні рекомендації до самостійної роботи

План семінарського заняття

Тема : Власність як економічна категорія. Форми власності.

1. Концепція власності, та її економічне визначення.
2. Сутність категорії «власність» та основні фактори її визначаючі.
3. Форми власності. Роздержавлення та його шляхи.
4. Сутність приватизації, її цілі та завдання.

Мета вивчення теми: спрямувати формування у студентів знань щодо економічних цілей та рушійних сил економічного розвитку, закономірностей функціонування економічних систем, навчання студентів вмінню приймати обґрунтовані рішення щодо вибору альтернатив ефективного використання обмежених ресурсів та виробничих можливостей країни, аналізувати відносини власності.

Економічні цілі та рушійні сили суспільства. Виробництво як визначальний чинник потреб суспільства та їх розвитку. Суперечність між суспільними потребами й економічними ресурсами суспільства. Вибір альтернатив ефективного використання обмежених ресурсів і виробничих можливостей. Економічні потреби суспільства, їх суть і структура. Економічні інтереси, їх сутність та суб'єкти. Взаємозв'язок інтересів і потреб.

Зміст і структурні елементи економічної системи. Типи і моделі економічних систем. Традиційна система. Ринкова економіка вільної конкуренції. Сучасна ринкова економіка. Соціально орієнтована ринкова економіка. Моделі організації національних господарств. Змішана економічна система. Командно-адміністративна система.

Економічні основи постіндустріального (науково-інформаційного) суспільства, тенденції його розвитку. Правовий та економічний зміст власності. Суб'єкти та об'єкти відносин власності. Різноманітність форм

власності та форм господарювання. Різновиди приватної та суспільної форм власності. Особливості акціонерної форми власності.

Еволюція відносин власності. Новітні тенденції у розвитку відносин власності. Відносини та форми власності в Україні в період переходу до ринку. Роздержавлення та приватизація, їх сутність та розбіжності.

Основні категорії та поняття. *Економічні цілі; ресурси; економічні потреби; економічні інтереси; господарські ресурси; крива виробничих можливостей; мотивація; економічний прогрес; науково-технічний прогрес; науково-технічна революція; цивілізація; економічна система; продуктивні сили; економічні відносини; господарський механізм; шокова терапія; власність як економічна і правова категорія; привласнення; відчуження; володіння; розпорядження; користування; об'єкти власності; інтелектуальна власність; суб'єкти власності; тип власності; вид власності; форма власності; роздержавлення; приватизація; оренда; лізинг.*

Цілі економічної системи суспільства визначають відповідно до цінностей, які сформувалися й утвердилися в ньому. Вони можуть бути пов'язані не тільки з критеріями економічної ефективності, а й із політикою, релігією, ідеологією, національною ідеєю, забезпеченням економічного і політичного суверенітету, намаганням зберегти контроль за ресурсами і фінансовими потоками, розширенням економічної експансії (політика держав, спрямована на поширення сфери свого впливу на інші країни), боротьбою за розмежування зон впливу, економічним і політичним переустроєм світу тощо. З фундаментальними цілями економічної системи необхідно рахуватися будь-якому сучасному суспільству, зорієнтованому на поступальний рух шляхом соціального прогресу. Основними цілями економічної системи суспільства є традиційне економічне зростання, повна зайнятість, макроекономічна (фінансова) стабільність, зовнішньоекономічна рівновага, економічна свобода, економічна безпека і захищеність, економічна

справедливість, економічна ефективність. Багато цілей (наприклад, економічна свобода, справедливість, захищеність) важко або взагалі неможливо виміряти кількісно, але ступінь їх реалізації або не реалізації відчуває кожен громадянин суспільства. Деякі цілі взаємодоповнюють одна одну, а тому досягнення однієї з них свідчить про здійснення інших.

Наприклад, економічне зростання має тенденцію до встановлення повної зайнятості, зовнішньоекономічної рівноваги. А повна зайнятість сприяє справедливішому розподілу доходів, економічній безпеці й захищеності. Нерідко цілі можуть суперечити одна одній. Зокрема, збалансування, вирівнювання доходів можуть негативно позначитися на стимулах до праці, інвестування, ризику, тобто послабити дію чинників прискореного економічного зростання. Економічна історія має багато прикладів, коли повна зайнятість досягалася за рахунок інфляції, а засобом її подолання було скорочення виробництва і робочих місць. Суперечність основних цілей змушує суспільство розробляти систему пріоритетів (ранжування цілей з точки зору їх важливості й актуальності відповідно до етапу розвитку суспільства), які реалізуються в конкретних програмах економічного розвитку і відповідній економічній політиці.

У другому питанні розглядається потреба, як об'єктивна необхідність людини, що спонукає її до діяльності. Потреба виявляється у нестачі певних благ, предметів. Тому людину можна розглядати й як сукупність її потреб і захоплень. Адже від особливостей особистості людини, рівня її культури, а також типу суспільства, в якому вона живе, залежать кількість та якість потреб, способи їх задоволення та ін.. Широкою популярністю у світі користується класифікація потреб, здійснена американським ученим А. Маслоу. Він поділив потреби на нижчі та вищі. До нижчих потреб відніс дихання, спрагу, голод і тепло, незадоволення яких загрожує життю людини. Після задоволення їх індивід прагне безпеки для себе, своєї сім'ї. До вищих потреб належить прагнення входити до певного кола людей, відчувати їх підтримку. Задоволення цієї потреби спричиняє подальше прагнення

завоювати визнання, повагу, підняти свій престиж в очах оточення. Найвищою потребою серед другої групи є прагнення людини реалізувати себе у світі, обраній сфері діяльності, тобто потреби в самореалізації. Потреба розглядається, як усвідомлене й сформоване відносно рівня культури індивіда бажання або почуття нестачі, що реалізується через інтерес. Інтерес – це форма вираження потреби. Проте інтерес не є тотожним потребі. Він відрізняється від потреби таким:

– по-перше, інтерес виступає як оптимальний засіб реалізації потреби, що включає конкретні цілі і дії. Потреба містить у собі завдання, а інтерес – спосіб його досягнення;

– по-друге, інтерес – це потреба, яка на шляху своєї реалізації проходить складний процес соціального визрівання. Останнє означає, що інтерес формується з урахуванням і під впливом усієї сукупності виробничих відносин суспільства. Ця залежність відображається в тому, що людина вибирає не просто будь-який спосіб задоволення своєї потреби, а саме такий, який дозволяє їй закріпити або посилити своє місце в системі виробничих відносин і в суспільстві в цілому. Інтереси, як і потреби, існують у певній системі. Виступаючи формою реалізації потреб, система інтересів, проте, не є повторенням самої системи потреб. Це обумовлено тим, що, з одного боку, інтерес є способом здійснення потреби, а отже містить різні завдання, мету, ідеали. А з іншого боку, інтерес формується через систему виробничих відносин, тому система інтересів має певні особливості порівняно із системою потреб.

У третьому питанні слід звернути увагу, як реалізуються основні економічні цілі в різних економічних системах. Відповідно до алгоритму вирішення головних питань економіки визначають певні типи організації господарського життя суспільства. Сучасна економічна наука пропонує багато класифікацій економічних систем залежно від їх поділу за найхарактернішими ознаками. Виділяють п'ять основних типів економічних систем (традиційна, командна, перехідна, змішана та ринкова), на основі

ступеню централізації або децентралізації у прийнятті господарських рішень та на співвідношенні форм приватної та державної власності.

Четвертим питанням розглядаються відносини між людьми привласненні факторів виробництва та присвоєння результатів його діяльності. Сукупність цих відносин утворює економічний зміст поняття «власність», «приватизація» та їх юридична форма – її правовий зміст. У єдності свого економічного змісту та юридичної форми відносини власності відображають, кому належать фактори і результати виробництва, хто і як ними володіє, розпоряджається та використовує. Саме тому власність визначає соціально-економічне становище людини та різних верств населення, є основою всіх суспільних відносин, суспільного життя.

Відповідаючи на перше питання, необхідно дати визначення поняття «економічна система суспільства». Економічна система – складне, багатоструктурне і поліфункціональне соціально-економічне явище. Загальноприйнятою в сучасній економічній теорії є класифікація економічних систем з точки зору власності та технологічного способу виробництва: «чистий» капіталізм, системи адміністративно-командної, змішаної та традиційної економіки. Однак вона не може охопити всієї повноти соціально-економічного прогресу. Тому останнім часом стала актуальною класифікація цих систем за рівнем технологічного розвитку: доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні економічні системи. Студентам необхідно описати характерні риси та принципи функціонування вищезазначених економічних систем.

Друге питання стосується перехідної економіки. Слід зауважити, що економіка України є перехідною. Перехідна (трансформаційна) економіка – це еволюція від старої економічної системи до нової. Перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки в її сучасному вигляді – це змішана економіка. Такі трансформаційні зміни переживають колишні 29 постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи і пострадянських республік. Розвиток постсоціалістичних країн відбувається на тлі світової

економічної глобалізації та становлення інформаційної економіки. Зміст перехідної економіки України складається з двох взаємопов'язаних процесів – переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки у вигляді сучасної змішаної економіки та переходу від індустріального до постіндустріального суспільства.

Відповідаючи на третє питання, необхідно сказати що економічний зміст власності передусім пов'язаний з умовами її виникнення, що пов'язані з об'єктивною обмеженістю економічних благ. Необхідно дати визначення таким термінам як «власність», «право власності». Сутність власності виявляється у розмаїтті її форм. У сучасному світі існують такі форми власності: державна, колективна, приватна, змішана. Визначте характерні особливості кожної з цих форм. Опишіть основні етапи приватизації в Україні, її економічні та соціальні проблеми.

У четвертому питанні треба обговорити реформування відносин власності, приватизації, що відбуваються в галузі фізичної культури і спорту розвинених країн, котре обумовлене впливом закономірностей розвитку ринку послуг. Їх перманентне подорожчання спонукає суб'єктів фізичної культури і спорту й державу шукати шляхи ефективнішого використання трудових ресурсів. Тому економічна мета роздержавлення – створення ефективних власників - характерна й для системи фізкультурно-спортивної галузі.

Завдання до самостійної роботи

Питання для контролю знань:

1. Поясніть сутність і взаємозв'язок між юридичним та економічним змістом власності.
2. Охарактеризуйте сутність категорій «належність», «володіння», «розпорядження» та «використання».
3. Охарактеризуйте основні типи, види та форми власності, що притаманні сучасному ринковому господарству.
4. За якими критеріями здійснюється класифікація об'єктів власності?
5. Охарактеризуйте основні напрями реформування відносин власності в Україні.
6. Розкрийте зміст понять «демонополізація», «роздержавлення», «приватизація» власності.

Питання до поглибленого вивчення

1. Специфікація прав власності. Теорема Р. Коуза.
2. Інтелектуальна власність. Досвід розвинених країн у відносинах з приводу інтелектуальної власності.
3. Особливості акціонерної форми власності.
4. Особливості здійснення процесів роздержавлення та приватизації в Україні.

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Що таке економічна система? Які ланки вона має?
2. У чому полягає сутність економічного змісту продуктивних сил суспільства та їхня роль в економічній системі?
3. Розкрийте структуру соціально-економічних відносин.
4. Які основні рівні економічної системи? На чому ґрунтується механізм їхнього взаємозв'язку?
5. На яких принципах заснована класифікація економічних систем і їх типологія?
6. Яку структуру мають відносини власності? Який зв'язок привласнення і відносин власності?
7. Як відбувається процес формоутворення власності?
8. У чому полягає історичної еволюції відносин власності?
9. Чим зумовлені нові тенденції розвитку відносин власності?

Тестові завдання

1. Власність – це:
 - а) відношення людини до речі;
 - б) сама річ;
 - в) відношення людей один до одного з приводу привласнення речей.
2. Який спосіб закріплення прав власності за суб'єктами можна вважати за сучасних умов основним?
 - а) силу;
 - б) звичаї, традиції;
 - в) моральні установки;
 - г) юридичні норми.
3. Виникнення відносин власності з приводу будь-якого об'єкта має бути:
 - а) загальнодоступним;
 - б) обмеженим;
 - в) безмежним;
 - г) здатним задовольнити певні потреби людей.
4. Справедливість ствердження: «Власність — це завжди відчуження»:
 - а) так;
 - б) ні;
 - в) так, якщо об'єктом власності виступає земля;
 - г) так, якщо об'єктом власності виступає особисте майно.
5. Процес отримання корисного ефекту від споживання блага відображає категорія:
 - а) користування;
 - б) володіння;
 - г) розпорядження.
6. Людина, яка взяла автомобіль на прокат, є:
 - а) користувачем;
 - б) розпорядником;
 - в) володарем;

- г) водієм.
7. Найбільшими правами на певний об'єкт наділено:
- а) користувача;
 - б) розпорядника;
 - в) володаря.
8. Не є формою реалізації прав власності:
- а) управління об'єктом власності;
 - б) привласнення корисного ефекту від використання власності;
 - в) вирішення питання про продаж об'єкта власності;
 - г) правильної відповіді немає.
9. Відносини власності впливають на економічне життя за такими напрямками:
- а) визначають, в чий інтерес відбувається виробництво;
 - б) формують заінтересованість у ефективному використанні економічних ресурсів;
 - в) становлять одну з умов поділу праці.
10. В Україні юридично визначено такі види державної власності
- а) державна;
 - б) комунальна;
 - в) місцева.
11. Приватизація — це:
- а) перехід об'єкта у власність місцевих органів влади;
 - б) передача майна в оренду з правом наступного викупу;
 - в) відчуження державної власності на користь приватних осіб;
 - г) розподіл частини державної власності серед юридичних осіб.
12. Якщо будь-яке майно взяти в оренду, то орендар:
- а) є потенційним власником;
 - б) розпоряджається споживчою вартістю майна;
 - в) є повним власником;
 - г) розпоряджається цінністю майна (може продати або подарувати);

- д) є власником майна;
- е) майно є безвласним;
- є) всі відповіді неправильні.

13. Відокремте позитивні і негативні прояви приватної власності:

- а) майнова диференціація власників;
- б) чітка залежність благоустрою власника від результатів виробничої діяльності;
- в) сприяє розвитку підприємництва;
- г) посилює конкурентну боротьбу.

14. Яке з визначень дійсних економічних потреб правильне?

- а) це потреби, що визначаються максимально можливим обсягом виробництва матеріальних благ і послуг за найсприятливіших умов, які могли б бути спожиті суспільством;
- б) це потреби, які задовольняються за оптимальних розмірів виробництва (за капіталізму — за значного недовантаження виробничих потужностей та армії безробітних);
- в) це потреби у формі задоволеного платоспроможного попиту.

15. Вкажіть визначення, яке правильно характеризує соціальні потреби:

- а) це основні потреби у товарах і послугах, без яких неможливе існування людини;
- б) це потреби у здобутті освіти, отриманні медичних послуг, соціальному страхуванні, вихованні дітей тощо;
- в) це потреби у відвідуванні кіно, театрів, картинних галерей, розвитку особистості тощо.

16. У якому з положень неправильно названі основні типи економічних інтересів?

- а) приватні (індивідуальні);
- б) колективні;
- в) корпоративні;
- г) суспільні.

17. Коли почався науково-технічний прогрес?
- а) в період існування рабовласницького способу виробництва мав місце певний розквіт науки, що означає початок НТП;
 - б) наприкінці XVIII — на початку XIX ст., в період промислової революції почалося швидке зближення наукового й технічного прогресу, що означало виникнення НТП;
 - в) в останній третині XIX — на початку XX ст. мала місце електротехнічна революція, що започаткувала НТП.
18. Зазначте найточніше й найлаконічніше визначення сутності НТР:
- а) це революція в науці і техніці;
 - б) це революція технологічного способу виробництва;
 - в) це революція у продуктивних силах.
6. У якому з положень неправильно названі основи інформаційного суспільства?
- а) розвиток інформаційних технологій;
 - б) мікропроцесорна революція;
 - в) зростання загальноосвітнього і кваліфікаційного рівнів працівника.
19. Відмінною особливістю централізовано-планової економічної системи є:
- а) директивне визначення державою основних параметрів діяльності підприємств;
 - б) планування господарської діяльності підприємствами;
 - в) державне регулювання економіки.
20. Роздержавлення – це:
- а) перехід об'єкта у власність місцевих органів влади;
 - б) передача майна в оренду з правом наступного викупу;
 - в) відчуження державної власності на користь приватних осіб;
 - г) передача функцій управління державною власністю місцевим органам влади або фізичним та юридичним особам;
 - е) розподіл частини державної власності серед юридичних осіб.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні економічні цілі суспільства.
2. Які Ви знаєте рушійні сили суспільного розвитку? Що таке економічний прогрес?
3. Що таке потреба, економічна потреба? Класифікуйте потреби за різними ознаками.
4. Охарактеризуйте економічний інтерес. Як він виникає, на чому ґрунтується?
5. У чому полягає сутність економічної системи? Назвіть її структурні елементи.
6. Охарактеризуйте типи економічної системи: традиційна, ринкова, командно-адміністративна, змішана.
7. Дайте визначення власності як економічної і правової категорії, назвіть суб'єкти й об'єкти власності.
8. Розкрийте специфіку інтелектуальної власності.

Питання для дискусії

1. Дайте оцінку економічним реформам в Україні на основі порівняння:
 - а) вихідного й нинішнього стану економіки;
 - б) цілей, що ставились, і результатів, які одержали.
2. Сутність і зміст ринкової економіки, що розбудовується в Україні. ,
3. Специфічні особливості розвитку економіки України в трансформаційний період.
4. Перспективи та пріоритети економічного розвитку України.
5. Порівняльний аналіз наслідків та соціально-економічної ефективності сертифікатної й грошової приватизації в Україні.
6. Світовий досвід зміни форм власності та його використання у процесі роздержавлення й приватизації в Україні.

Глосарій

АКЦІОНЕРНІ ТОВАРИСТВА — організації, створені за угодою юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їхніх вкладів з метою здійснення господарської діяльності.

АКЦІЯ — цінний папір без встановленого строку, що засвідчує вкладення певного паю в статутний фонд акціонерного товариства. Дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь в управлінні акціонерним товариством, в розподілі майна при його ліквідації.

АМОРТИЗАЦІЯ — процес поступового перенесення вартості засобів праці у міру їх зносу на вироблений продукт і використання цієї вартості для наступного відтворення (заміщення, відновлення) засобів праці.

БАНКНОТИ — кредитні знаки грошей, які випускаються емісійними банками для заміни грошей як засобу обігу та платежу.

БІЗНЕС-ПЛАН — аналітичний документ прогнозуючого характеру, змістом якого є всебічне обґрунтування діяльності підприємства.

БІРЖА — простий, але найефективніший інструмент оперативного реагування на зміни попиту споживачів, особливий ринок, на якому через посередників здійснюється оптова торгівля товарами, цінними паперами, валютою. Біржа — загальноекономічна категорія, надбання цивілізації в процесі розвитку товарно-грошових відносин.

БІРЖА ВАЛЮТНА — особливий ринок, на якому здійснюються операції купівлі-продажу іноземних валют, зливків та виробів з благородних металів, відбувається котирування валют.

БІРЖА ПРАЦІ — установа ринкової економіки, яка здійснює посередницьку місію між найманими працівниками та роботодавцями в процесі купівлі-продажу робочої сили.

БІРЖА ТОВАРНА — особливий ринок, на якому купуються і продаються великі партії якісно однорідних взаємозамінних товарів, без їх фактичного пред'явлення, але з наступною поставкою.

БІРЖА ФОНДОВА — установа, яка зосереджує попит та пропонування цінних паперів, сприяє формуванню їх біржового курсу та здійснює свою діяльність відповідно до законодавства України, статуту і правил.

БІРЖОВІ ОПЕРАЦІЇ: за готівку — обидва контрагенти домовляються при укладенні угоди про негайне виконання взятих зобов'язань; строкові угоди — термін виконання угод відкладається на визначений строк або з поставкою за повідомленням, операції на різницю угоди, розраховані на отримання додаткового доходу при зміні курсів чи цін; угоди з преміями — строкові угоди, в яких одному контрагенту за відповідну плату, що називається премією, надається право відмовитися від договору або його частини.

ВАЛОВИЙ ДОХОД — 1) реалізований чистий продукт: різниця між виручкою від реалізації продукції і поточними матеріальними затратами та амортизаційними відрахуваннями; 2) фонд оплати праці і чистий дохід підприємства.

ВАЛОВИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРОДУКТ — важливий економічний показник, який виражає сукупну вартість виготовлених кінцевих матеріальних, нематеріальних благ та наданих послуг. Включає вартість: а) спожитих населенням предметів споживання й послуг; б) державних закупок; в) капітальних вкладень; г) сальдо платіжного балансу.

ВАЛОВИЙ ПРОДУКТ ПІДПРИЄМСТВА — маса вироблених матеріальних благ і послуг у грошовому виразі за певний період (місяць, квартал, рік і т. д.).

ВАЛЮТА — в економічному розумінні вживається для визначення типу грошової системи, яка діє в даній країні (золотий, паперовий), а також грошової одиниці даної країни (карбованець, долар, гривня).

ВАРТІСТЬ — *уречевлена* в товарах праця; виражає відносини між товаровиробниками з приводу затрат їхньої праці на виробництво продуктів, котрими вони обмінюються як товарами.

ВАРТІСТЬ ДОДАТКОВА — вартість, створена працівником понад вартість його робочої сили і безкоштовно привласнена власником засобів виробництва.

ВЕКСЕЛЬ — письмове боргове зобов'язання встановленої форми, яке дає його власнику (векселедержателю) беззастережне право після збігу визначеного часу вимагати з боржника сплати суми грошей.

ВИРОБНИЧА ІНФРАСТРУКТУРА — комплекс галузей, які обслуговують основне виробництво.

ВІДРЯДНА ОПЛАТА — передбачає залежність заробітку від кваліфікації працівника та кількості виготовленої продукції.

ВІДСОТОК — частина чистого продукту, створеного у виробництві і вираженого в грошах, яка сплачується власнику облігації за тимчасове користування коштами.

ВІДТВОРЕННЯ — постійне відновлення, безперервне повторення процесу виробництва. Розрізняють просте відтворення, якщо обсяг виробництва не змінюється, й розширене відтворення, коли масштаби виробництва збільшуються. Відтворення включає відтворення: а) сукупного суспільного продукту; б) робочої сили; в) виробничих відносин; г) природних ресурсів.

ВЛАСНІСТЬ — відносини, що виникають між людьми з приводу привласнення матеріальних і духовних благ. Включає такі групи відносин: 1) відносини з приводу привласнення умов виробництва і його результатів; 2) відносини господарського використання майна; 3) економічні форми реалізації відносин власності.

ГІПЕРІНФЛЯЦІЯ — надвисока і вкрай небезпечна інфляція, що сягає трицифрового й більше числа, а її наслідки не передбачувані.

ГРОШІ — загальний еквівалент, який виділився з ряду товарів у процесі розвитку мінової форми вартості і закріпився за золотом.

ГРОШІ КРЕДИТНІ — грошові знаки, що виникають на основі кредиту і виконують функції засобу обігу та засобу платежу.

ГРОШІ ПАПЕРОВІ — грошові знаки, замітники повноцінних грошей, які є знаками вартості.

ГРОШОВИЙ ОБІГ — безперервний рух грошей у сфері обігу та їх функціонування як засобу обігу й платежу.

ДИВІДЕНД — частина прибутку акціонерного товариства, яка розподіляється серед акціонерів пропорціонально їх вкладеному капіталу. Доход, що виплачується за акцією.

ДЕВАЛЬВАЦІЯ — така реформа грошового обігу, яка проводиться шляхом законодавчого зменшення металевого вмісту грошової одиниці або пониженням курсу валюти даної країни по відношенню до ціни на золото, коштовності чи до конвертованих валют.

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ — система грошових відносин, яка виникає між державою, з одного боку, і підприємствами, організаціями та населенням — з іншого, з метою формування та використання централізованого фонду державних грошових ресурсів для задоволення потреб.

ДЕПОРТ — біржова угода на строк, що укладається спекулянтами, які грають на пониження з метою отримання курсової різниці.

ДЕФЛЯЦІЯ — протилежний інфляції процес зменшення кількості паперових грошей в обігу шляхом здійснення комплексу заходів для оздоровлення економіки й фінансів, що виражаються з реформи податкової системи, скороченні обсягів кредитів тощо.

ДОСКОНАЛА (ЧИСТА) КОНКУРЕНЦІЯ — умови ринку, на якому існує безліч покупців і продавців, однорідність продукції, що продається, ґрунтовне знання агентами господарської діяльності, вільний доступ фірм на ринок.

ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ — сучасний етап інтернаціоналізації господарського життя, який передбачає міждержавне регулювання економічних процесів, поступове формування єдиного регіонального народногосподарського комплексу, усунення адміністративних та економічних бар'єрів на шляху вільного пересування товарів, робочої сили і

фінансових ресурсів у межах регіону, зближення внутрішніх економічних умов у державах, які беруть участь в інтеграційних об'єднаннях.

ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ — узагальнююче поняття, яке виражає істотні сторони економічних явищ і процесів, відбиває глибинні процеси економічного розвитку.

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗАКОН — стійкий, істотний, причинно-наслідковий зв'язок і взаємозалежність у явищах і процесах економічного життя.

ЕЛАСТИЧНІСТЬ ПОПИТУ — ступінь зміни попиту на певну продукцію під впливом зміни ціни на неї.

ЕЛАСТИЧНІСТЬ ПРОПОНУВАННЯ — ступінь зміни пропонування на певну продукцію під впливом зміни ціни на неї.

ЕМІТЕНТ — юридична або фізична особа, яка випускає цінні папери й зобов'язується суворо виконувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску (дивіденд, відсоток).

ЗАРОБІТНА ПЛАТА — об'єктивно необхідний для відтворення робочої сили та ефективного функціонування виробництва обсяг вираженої в грошовій формі основної частини життєвих засобів, що відповідає досягнутому рівневі розвитку продуктивних сил і зростає пропорційно підвищенню ефективності праці трудящих. Це — не доход, а витрата підприємства на відтворення трудових ресурсів на суспільно необхідному рівні.

ЗАРОБІТНА ПЛАТА ПОГОДИННА — зарплата, що залежить від кваліфікації робітника і фактично відпрацьованого часу.

ЗАРОБІТНА ПЛАТА РЕАЛЬНА — показує, яку сукупність матеріальних та духовних благ і послуг можна придбати за номінальну заробітну плату.

ЗАСОБИ ВИРОБНИЦТВА — предмети й засоби праці.

ІНВЕСТОРИ — юридичні й фізичні особи, що купують акції.

ІНТЕНСИВНІСТЬ ПРАЦІ — наповненість, насиченість одиниці робочого часу працею.

ІНТЕНСИВНИЙ ТИП ВІДТВОРЕННЯ — зростання виробництва за рахунок підвищення його ефективності на базі використання досягнень НТП.

ІНФЛЯЦІЯ — процес переповнення каналів грошового обігу масою надлишкових грошей, що веде до їх знецінення та додаткового перерозподілу національного доходу й національного багатства на шкоду переважної більшості населення.

ІНФЛЯЦІЯ ГАЛОПУЮЧА — загрозово стрімке і некероване зростання цін, знецінення грошей, розлад економічних зв'язків, стагнація виробництва, масове зубожіння населення.

ІНФЛЯЦІЯ ПОВЗУЧА — інфляція, що проявляється в плавному зростанні цін, але не більше як 5% щорічно.

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ — система державних, приватних і громадських інститутів (організацій і установ), технічних засобів, що обслуговують інтереси суб'єктів ринкових відносин, забезпечують їх ефективну взаємодію.

ІНФРАСТРУКТУРА СОЦІАЛЬНА — нематеріальне виробництво, де створюються нематеріальні форми багатства.

КАЗНАЧЕЙСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ — цінні папери, які засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету та право на отримання фіксованого доходу.

КАПІТАЛЬНІ ВКЛАДЕННЯ — затрати на створення нових, а також на розширення, реконструкцію і технічне переозброєння діючих основних фондів народного господарства. Джерелами фінансування капітальних вкладень є кошти державного бюджету, прибуток і амортизаційний фонд підприємства, кредити банків.

КЛІРИНГОВА СИСТЕМА — система внутрішніх та міжнародних безготівкових розрахунків за поставлені товари й надані послуги та інші операції, які базуються на заліку взаємних вимог і зобов'язань.

КОНВЕРТОВАНІСТЬ — гарантована здатність національної грошової одиниці обертатися. Конвертованість, з економічної точки зору, означає свободу будь-якої юридичної або фізичної особи брати участь у зовнішньоекономічній діяльності, право вільно купувати, продавати або обмінювати національну валюту на іноземну за існуючим курсом без будь-яких обмежень чи прямого втручання держави.

КОНВЕРТОВАНІСТЬ ВНУТРІШНЯ — відсутність обмежень у використанні заробленої валюти, привнесення в народне господарство елементів іноземної конкуренції, переборення замкненості національної економіки, збалансування товарно-грошової маси на внутрішньому ринку і наближення структури внутрішніх цін до світових показників.

КОНВЕРТОВАНІСТЬ ЗОВНІШНЯ — здатність національної валюти вільно обертатися в будь-яку іноземну валюту і в широкий асортимент товарів та майна.

КОНВЕРТОВАНІСТЬ ПОВНА — означає відсутність будь-яких обмежень у поточних і фінансових операціях. Часткова конвертованість свідчить про збереження тих чи інших обмежень.

КОНКУРЕНЦІЯ — процес суперництва між товаровиробниками, постачальниками і покупцями товарів за найвигідніших умов їх виробництва та реалізації.

КОНЦЕПЦІЯ МАРКЕТИНГУ — фіксація існуючої ситуації, що склалася на ринку, і визначення цілей маркетингової діяльності підприємства в перспективі.

КООПЕРАТИВ — добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської й іншої діяльності.

КРЕДИТ — система економічних відносин, спрямована на мобілізацію тимчасово вільних коштів і передачу їх на потреби розширеного відтворення.

КОНТРОЛЬНИЙ ПАКЕТ АКЦІЙ — певна кількість акцій, яка забезпечує більшість голосів на зборах акціонерів.

КУРС АКЦІЇ — ціна, за якою акція продається.

ЛІЗИНГ — форма економічних відносин, яка реалізується через придбання у виробника орендодавцем за проханням орендаря майна на умовах купівлі-продажу й одержання цього майна орендарем від орендодавця у виключне користування на певний строк.

МАРКЕТИНГ — комплекс взаємопов'язаних форм і методів господарювання в умовах цивілізованої ринкової економіки, ідо охоплює всі стадії руху товару, починаючи з вивчення потреб, попиту, виробництва виробів і надання різних послуг, доведення їх до кінцевого споживача і закінчуючи організацією післяпродажного обслуговування (аж до утилізації).

МАСШТАБ ЦІН — маса золота, яка міститься в грошовій одиниці та її складових частинах.

МЕНЕДЖЕР — професійний управляючий, головне завдання якого — координація й організація діяльності колективів на основі врахування вимог об'єктивних законів і закономірностей, тобто управління на науковій основі.

МЕНЕДЖМЕНТ — сукупність принципів, методів, засобів і форм управління виробництвом, спрямованих на досягнення цілей підприємства.

МІЖНАРОДНИЙ МАРКЕТИНГ — форма організації управління, орієнтованого на споживача в умовах ринкової економіки з урахуванням економічного середовища в світі, інтернаціоналізації світового господарства, зміни співвідношення між різними країнами та особливостей зовнішньо-економічних відносин.

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ — система господарських відносин між різними країнами світу, яка включає міжнародне науково-технічне і виробниче співробітництво, вивіз капіталу і міжнародний кредит, світову торгівлю, міжнародну міграцію робочої сили і міжнародні валютні відносини.

МІНОВА ВАРТІСТЬ — кількісна пропорція, в якій споживні вартості одного роду обмінюються на споживні вартості іншого роду; форма вартості товару.

МОНОПОЛІСТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ — умови ринку, які передбачають диференціацію продукту, пов'язану або з особливостями самого продукту (якість, марка, упаковка), або з місцезнаходженням продавців чи з особливими послугами, що супроводжують продаж товару.

МОРАЛЬНИЙ ЗНОС — втрата засобами праці частини вартості через конструктивне старіння, винайдення нових засобів праці незалежно від фізичного зносу.

МОТИВ — свідоме бажання людини діяти у певному напрямі, яке виникає під впливом зовнішніх обставин (стимулів), пов'язаних з потребами.

НАГРОМАДЖЕННЯ — використання частини національного доходу на збільшення основних і оборотних фондів, а також страхових запасів. Розширення та якісне вдосконалення основних фондів сфери матеріального виробництва становить виробниче нагромадження; розширення, реконструкція, оновлення житлового фонду, лікарень, навчальних закладів, об'єктів культури, спорту, науки — невиробниче нагромадження.

НАТУРАЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО — господарство, в якому продукти праці призначаються для задоволення власних потреб безпосередніх виробників життєвих благ, для внутрішньогосподарського споживання.

НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО — вся сума матеріальних і духовних благ, які є в розпорядженні суспільства.

НЕВИРОБНИЧА СФЕРА — армія, міліція, держапарат, партапарат, апарат громадських рухів.

НОРМА АМОРТИЗАЦІЇ — відношення річного обсягу амортизаційних відрахувань до середньорічної вартості основних фондів, виражене у відсотках.

НОРМА НАГРОМАДЖЕННЯ — відношення коштів, що спрямовуються на нагромадження, до всього додаткового продукту.

ОБЛІГАЦІЯ — цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну

вартість цього цінного паперу в передбачений у ньому строк з виплатою фіксованого відсотка.

ОЛІГОПОЛІСТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ — умови ринку, на якому однорідну продукцію (або близькі субститути) продають декілька (два-три) продавців.

ОПЦІОН — привілей, який купують, сплативши певну суму грошей, на отримання товару по заздалегідь встановленій ціні протягом певного строку.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ — господарський механізм, за допомогою якого здійснюється організація й управління народним господарством.

ОРГАНІЗАЦІЯ — група людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення певної мети або цілей.

ОРЕНДА — форма відносин між власником, який безпосередньо не веде господарство на даному державному підприємстві (організації), і юридично вільним та економічно самостійним суб'єктом — підприємцем, якому власник (орендодавець) передає за орендну плату майно на основі договору в строкове платне володіння і користування.

ОРЕНДНА ПЛАТА — економічна форма доходу орендодавця-власника за передане майно у строкове платне володіння і користування.

ОЩАДНИЙ СЕРТИФІКАТ — цінний папір, письмове свідоцтво банну про депонування грошових коштів, яке засвідчує право вкладника на отримання після закінчення встановленого строку депозиту і відсотків по ньому.

ПАРИТЕТ ВАЛЮТНИЙ — ринкове співвідношення між валютами різних країн, яке відповідає металевому вмісту їх грошових одиниць.

ПАРИТЕТ МОНЕТНИЙ — співвідношення вагової кількості чистого золота чи срібла порівнюваних між собою монетно-грошових одиниць.

ПІДПРИЄМЕЦЬ — суб'єкт пошуку і реалізації нових можливостей у генеруванні та освоєнні новаторських ідей, розробці якісних продуктів і

технологій, здійсненні нововведень і опануванні перспективними факторами розвитку, знаходженні нових способів обслуговування споживачів, пошуку нових сфер прикладання капіталу.

ПІДПРИЄМНИЦТВО — самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність щодо виробництва продукції, виконання послуг та заняття торгівлею з метою одержання прибутку.

ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС — співвідношення між платежами держави за кордоном і валютними надходженнями з-за кордону за певний проміжок часу; він має активне сальдо, якщо валютні надходження перевищують платежі за кордоном, і зводяться з дефіцитом, якщо платежі за кордон перевищують валютні надходження з-за кордону.

ПОПИТ — потреба, забезпечена грошима.

ПРАЦЯ — цілеспрямована, свідома діяльність людини, направлена на створення матеріальних і духовних благ, а також інша діяльність, зумовлена суспільними потребами.

ПРАЦЯ АБСТРАКТНА — затрати робочої сили взагалі безвідносно до її конкретної форми, прирівняна суспільна праця що створює вартість товару.

ПРАЦЯ КОНКРЕТНА — праця конкретного виробника, результатом якої є конкретна споживна вартість.

ПРАЦЯ ПРИВАТНА — праця відособленого і незалежного товаровиробника, внаслідок чого його конкретна праця виступає як безпосередньо приватна.

ПРАЦЯ СУСПІЛЬНА — прихована відособлена праця товаровиробників у сфері виробництва, яка виявляється лише на ринку, де товари обмінюються, тобто коли конкретні види праці зводяться до абстрактної.

ПРОДУКТ ДОДАТКОВИЙ — надлишок над необхідним продуктом.

ПРОДУКТ НЕОБХІДНИЙ — частина чистого продукту, що необхідна для належного відтворення робочої сили трудящих, зайнятих

продуктивною працею. На його основі формується фонд особистого споживання, або так званий фонд життєвих засобів.

ПРИБУТОК — конкретна форма тієї частини чистого доходу, яка реалізується і з самого початку надходить на державне підприємство у вигляді різниці між суспільно необхідними затратами, які фіксуються в оптовій ціні, та індивідуальними фактичними витратами виробництва (точніше собівартістю).

ПРИВАТИЗАЦІЯ — процес придбання у власність громадян усіх або частини акцій (паїв) акціонерних товариств, інших господарських товариств, а також підприємств, заснованих на державній або колективній власності.

ПРИВЛАСНЕННЯ — система економічних зв'язків між людьми, які встановлюють їх відношення до певних речей як до своїх.

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ — затрати конкретної праці на одиницю виготовленого продукту; результативність, ефективність праці.

ПРОДУКТИВНІ СИЛИ — засоби виробництва і трудові ресурси, що ж використовують у виробництві

ПРОПОНУВАННЯ — сукупність товарів, які представлені на ринку.

РЕПОРТ — продаж цінних паперів на певний строк банку з правом викупу їх після певного строку за більш високим курсом.

РЕВАЛОРИЗАЦІЯ ВАЛЮТИ — процес відновлення доінфляційної вартості паперових грошей. Ревалоризація внаслідок здійснення комплексу фінансових та економічних заходів завершується реставрацією валюти.

РЕНТА — економічна форма реалізації земельної власності; частина прибутку, яка виступає в формі плати за право користуватися землею.

РЕСТАВРАЦІЯ ВАЛЮТИ — відношення обміну паперових грошей на золото за номінальною їхньою вартістю; нині — відновлення доінфляційної сили та курсу валюти по відношенню до інших вільноконвертованих валют.

РЕСУРСИ — основні елементи економічного потенціалу, якими розпоряджається країна. Поділяються на матеріальні, фінансові, трудові, природні.

РІШЕННЯ — вольовий акт вибору мети дій і засобів її досягнення окремою людиною, колективом, основний результат управлінської діяльності.

РИНКОВИЙ МЕХАНІЗМ — механізм взаємозв'язку та взаємодії основних елементів ринку: попиту, пропонування й ціни в умовах конкуренції.

РИНОК — спосіб організації економічного життя, сфера товарного обігу, місце, де здійснюється купівля-продаж; сукупність економічних відносин у сфері обміну між усіма виробниками і споживачами, покупцями і продавцями даного товару.

РИНОК ВІЛЬНИЙ — ринок з великою кількістю виробників однорідної продукції, необмеженою інформацією стосовно продуцентів, споживачів, посередників, якості продукції. Ціни тут встановлюються під впливом попиту й пропонування.

РИНОК МОНОПОЛІЗОВАНИЙ — ринок, на якому діє незначна кількість виробників певного товару, застосовується його диференціація, існує дефіцит необхідної інформації, ускладнений доступ до ресурсів.

РИНОК РЕГУЛЬОВАНИЙ — ринок, який контролюється і регулюється державою за допомогою спеціальних заходів.

РОБОЧА СИЛА — здатність людини до праці, або сукупність її фізичних і розумових здібностей, що використовуються в процесі створення матеріальних і духовних благ.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО — сукупність національних економік і особливої сфери суспільно-виробничих зв'язків, які виходять за територіальні межі окремих країн — міжнародних економічних відносин. Процес формування світового господарства закінчився наприкінці XIX ст., коли

переважаючими у системі міжнародних економічних відносин замість торгових стали виробничі зв'язки, які базуються на вивозі капіталу.

СВІТОВИЙ РИНОК — сфера торгових відносин між різними державами, зв'язаних між собою міжнародним поділом праці. На ньому діє особлива система світових цін, що формуються на основі інтернаціональної вартості.

СЕГМЕНТАЦІЯ РИНКУ — процес розбивки споживачів на групи на основі відмінностей в потребах, характеристиках і поведінці.

СЕГМЕНТ РИНКУ — сукупність споживачів, що однаково реагують на певний набір збуджуючих стимулів маркетингу.

СОБІВАРТІСТЬ — виражені у грошовій формі поточні затрати підприємства на виробництво і реалізацію продукції.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ — суспільно-економічні стосунки, що виникають між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних і духовних благ.

СПЕКУЛЯЦІЯ БІРЖОВА — біржові угоди купівлі-продажу цінних паперів з метою отримання курсової різниці.

СПОЖИВНА ВАРТІСТЬ — корисність речі-товару, завдяки якій задовольняється та чи інша потреба людини.

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ — розробка маркетингових завдань підприємства на тривалу перспективу (3—5 років).

СТРАТЕГІЯ — узагальнена модель дій, які необхідно здійснити, щоб досягти поставлених цілей шляхом координації та розподілу ресурсів.

СУСПІЛЬНО НЕОБХІДНИЙ РОБОЧИЙ ЧАС — час, обумовлений суспільно нормальними умовами виробництва та середнім у даному суспільстві рівнем уміння, кваліфікації, продуктивності та інтенсивності праці; визначає величину вартості товару.

СУСПІЛЬНІ ФОНДИ СПОЖИВАННЯ — фонди, за допомогою яких реалізується частина необхідного продукту і забезпечується (повністю або

частково) задоволення потреб в освіті, культурі, охороні здоров'я, утриманні непрацездатних членів суспільства.

ТАРИФНА СИСТЕМА — включає тарифно-кваліфікаційні довідники, що містять характеристику робіт і вимоги щодо знань і вміння їх виконавців, тарифну сітку з порозрядними тарифними коефіцієнтами, які показують відмінність оплати кожного розряду порівняно з першим, і тарифну ставку першого розряду.

ТОВАР — зовнішній предмет, продукт праці й природи, річ, що задовольняє завдяки своїм властивостям певні потреби людини й призначена для обміну шляхом купівлі-продажу на ринку.

ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО — виробництво, в якому продукти праці призначаються не для власного споживання, а для обміну через ринок шляхом купівлі-продажу.

ФІНАНСИ — сукупність економічних відносин з приводу утворення (акумуляції) та використання фондів грошових коштів для задоволення потреб розширеного відтворення.

ФІНАНСИ ДЕРЖАВИ — система грошових фондів, які має держава і які спрямовує на фінансове забезпечення своїх функцій: на управління, оборону, соціальні гарантії, охорону навколишнього середовища.

ФІНАНСИ НАСЕЛЕННЯ— грошові фонди, які утворюються у населення країни з надходжень, отриманих від трудової, господарської та іншої діяльності і які спрямовуються на примноження їхньої власності та підвищення добробуту.

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ — система економічних відносин, яка пов'язана з формуванням і розподілом грошових доходів та нагромаджень, утворенням і використанням фондів грошових коштів, за допомогою яких забезпечуються поточна господарська діяльність, виробничий та соціальний розвиток.

ФОНДОВА БІРЖА — установа, яка створена для забезпечення сприятливих умов вільної купівлі-продажу цінних паперів за ринковими цінами на регулярній та упорядкованій основі.

ФОНДОВІДДАЧА — відношення вартості продукту до основних виробничих фондів. Вона виражає ефективність використання засобів праці, тобто показує, скільки виробляється готової продукції на одиницю основних виробничих фондів. Нерідко її розраховують як відношення валового продукту до всіх виробничих фондів.

ФОРВАРДНІ УГОДИ — угоди із зобов'язанням поставити товари в майбутньому.

Ф'ЮЧЕРНІ БІРЖІ — біржі, на яких здійснюються спекулятивні угоди, в результаті яких поставки товарів не відбуваються, а ліквідуються контракти і проводяться розрахунки між брокерами на основі різниці цін.

Ф'ЮЧЕРНІ (ТЕРМІНОВІ) УГОДИ — угоди із зобов'язанням поставити товар, заздалегідь обумовлений за всіма параметрами, який буде вироблений у майбутньому.

ЦІНА — грошова форма виразу вартості товару.

ЦІНА ПОПИТУ — гранично максимальна ціна, за якою покупці ще згодні брати товар.

ЦІНА ПРОПОНУВАННЯ — гранично мінімальна ціна, за яку продавці ще готові пропонувати свій товар.

ЦІНА РІВНОВАГИ — ціна, за якою попит дорівнює пропонуванню.

ЦІННІ ПАПЕРИ — це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносин позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їхнім власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

ЧЕК — письмовий наказ власника поточного рахунку в банку про виплату зазначеної суми чекодержателю або про переведення її на рахунок.

ЧИСТИЙ ДОХОД — різниця між вартістю продукції за цінами її реалізації і повною собівартістю.

ЧИСТИЙ ПРОДУКТ — 1) різниця між вартістю валового продукту підприємства і вартістю засобів виробництва, яка перенесена на вироблений продукт; 2) вартість предметів споживання, що призначені для задоволення особистих потреб працюючих на підприємстві, а також частково засобів виробництва, які використовуються для нагромадження; 3) продукт живої праці, втіленої у даному році: необхідний та додатковий продукт.

Список рекомендованої літератури

1. Ажнюк М.О. Основи економічної теорії. Навчальний посібник. – Ужгород: Гранда, 2005. – 204 с.
2. Алле М. Экономика как наука. - М.: Наука для общества. 1995. – 116 с.
3. Архангельський, Ю. Про вибір форм власності в контексті економічної ефективності приватизації в Україні // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 65-73
4. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Ринкова економіка: основні поняття і категорії. Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 263 с.
5. Бандилет А. Стан і перспективи розвитку корпоративних структур // Економіка України. – 2005. – № 11. – С. 55-61
6. Барр Раймон. Политическая экономия: В 2-х томах. М: Международные отношения, 1995.
7. Башнянин Г.І. Політична економія: [В 2 ч.]: Підручник для вузів. Ч.1: Загальна економічна теорія. Ч.2: Спеціальна економічна теорія / Г. Башнянин, П. Лазур, В. Медведєв. – К.: Ніка-Центр: Ельга, 2005. – 526 с.
8. Воробьев Е.М., Гриценко А.А., Ким М.Н. Экономическая теория. — Харьков: Фортуна-Пресс, 1997. – 412 с.
9. Гаврилишин О. Основні елементи теорії ринкової системи. - К.: Наукова думка, 1992.
10. Гальчинський А.С., Єщенко П.С, Палкін Ю.І. Основи економічних знань. – К.: Вища школа, 1999.
11. Гордіца К. А. Еволюція наукових поглядів на власність у дослідженнях вітчизняних учених кінця ХІХ – початку ХХ ст. / К.А. Гордіца // Історія народного господарства та економічної думки України. - 2017. - Вип. 46. – С. 75-96.
12. Дзюбик С. Основи економічної теорії: навчальний посібник / С. Дзюбик, О. Ривак,. – К. : Знання , 2006. – 481 с.
13. Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банковское дело и

- денежно-кредитная политика. – Л.: Профико, 1991. – 448 с.
14. Долан Э.Дж., Линдсей Э. Макроэкономика. — СПб: Экономическая школа, 1996. – 408 с.
 15. Дослідження операцій в економіці: Підр. / За ред. І.К. Федоренко, О.І. Черняка. – К.: Знання, 2007. – 558с.
 16. Економічна теорія: підручник / В. М. Тарасевич, В. В. Білоцерківець, С. П. Горобець, О. В. Давидов та ін.; За ред. В. М. Тарасевича ; М-во освіти і науки України, Нац. металургійна акад. України . – К. : Центр навчальної літератури, 2006. - 779 с.
 17. Економічна теорія: Політекономія: Підр. / За ред. В.Д.Базилевича. – К.: Знання, 2006. – 631 с.
 18. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / Наук. монографія / – К.: «Світ знань», 2002. – 528 с.
 19. Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Сучасна економіка: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2005. – 372 с.
 20. Заглинський А. Політична економія: Навчальний посібник / А. Заглинський, М. Матусевич. - Рівне: ППФ "Волинські береги", 2004. – 408 с.
 21. Закон України "Про власність": офіційне видання / Верховна Рада України. - К. : Парламентське вид-во, 2002. - 23 с.
 22. Кваснюк Б. Структурна перебудова економіки та її ресурси // Економіка України. – 2003. - №11. – с. 18-28
 23. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Прогресс, 494 с.
 24. Кучерявенко І.А. Макроекономіка: Практикум: Навч. посіб. – К.: Вікар, 2013. – 239 с.
 25. Леоненко П.М., Черепніна О.І. Сучасні економічні системи. Навч. посіб. – К.: Знання, 2016. – 429 с.
 26. Луссе А.В. Макроэкономика. — СПб.: Питер, 1999. – 240 с.

27. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 т. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 972 с.
28. Маркс К. Капитал // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т. 23.
29. Маршал Альфред. Принципы экономической науки / Пер. с англ. – Москва: Прогресс, 1993.
30. Мочерний С. Політична економія: Навч. посіб./ С. Мочерний,. - К.: Знання-Прес, 2006. - 687 с.
31. Мочерний С.В., Мочерна Я.С. Політична економія: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 684 с.
32. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. Иноземцева В. Л. – М., 1999.
33. Основи економічної теорії: навч. посібник / Авт. кол.: В. Алексеев, О. Андрусь, М. Вербицька та ін.; За заг. ред. П. Круша, В. Депутат, С. Тульчинської,. - К. : Каравела, 2007. – 447 с.
34. Основи економічної теорії: Посібн. для студ. Вищих навч. закл. / В.О. Рибалкін, М.О. Хмелевський, Т.І. Біленко, А.Г. Прохоренко та ін. – К.: «Академія», 2002. – 352 с.
35. Панчишин Степан. Макроекономіка: Навч. посібн. Вид. 2-ге, стереотипне. – К.: Либідь, 2012. – 616 с.
36. Політекономія: підручник / Ред. Ю.В. Ніколенко.- К : ЦУЛ, 2013.- 411 с.
37. Політична економія: Навчальний посібник / К. Кривенко, В. Савчук, О. Беляєв та ін.; За ред. К. Кривенка,; М-во освіти і науки України, КНЕУ. – К.: КНЕУ, 2005. - 508 с.
38. Політична економія: Навчальний посібник/ О. Є. Степура, О. С. Єремеев, Т. Ю. Пономарьова, М. О. Степура; За заг. ред. О. С. Степури; Ін-т підприємництва та сучасних технологій. – К.: Кондор, 2006. – 405 с.
39. Положій В. М. Власність: економічний аспект: альтернативні концепції та методи / В. М. Положій, Л. П. Чижов. – Суми : ВВП «Мрія» : ЛТД, 2004. – 80 с.
40. Рибалкін В. О., Лазня І. В. Теорія власності. – К.: Логос, 2000.

41. Селезнев Владимир. Основы рыночной экономики Украины / Учебное пособие – 2-е изд, доп. И перераб. – К: АСК, 2002. – 656 с.
42. Спортивна культура особистості: Навчальний посібник / За ред. Л.П. Корогод. – Дніпро: ПДАФКіС, 2017. – 264 с.
43. Стівен Роузфілд. Порівнюємо економічні системи / Пер. з англ. – К.: «К.І.С.», 2005. – 370 с.
44. Столер Л. Равновесие и экономический рост (Принципы макроэкономического анализа). – М.: Статистика, 1997. – 471 с.
45. Федулова Л.І. Інноваційна економіка: Підр. – К.: Либідь, 2006. – 480с.
46. Экономическая теория. Пособие для преподавателей, аспирантов, стажеров / Под ред. Н.И.Базылева, С.П.Гурко. – Минск, 2001.

УДК: 330.111.62

Методичні рекомендації для самостійної роботи з дисципліни «Основи економічної теорії» на тему «Власність як економічна категорія» для студентів ступеня вищої освіти «Бакалавр» / Дніпро: ПДАФКіС, 2018. – 66 с.

Літературний редактор

Коректори

Комп'ютерний дизайн

Верстка

Технічний редактор

Дизайн обкладинки

Підписано до друку ??.04.18 р. Замовлення No ??. Папір офсетний.
Друк різнографія. Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 3,1є
Гарнітура Times New Roman Cyr. Тираж 300.

Редакційно-видавничий відділ ПДАФКіС Адреса: вул. Плеханова, 2а